

Сергій Білошицький

**ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ
ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

У статті розглядаються можливі наслідки для перспектив поширення ліберальної демократії стрімкої зміни демографічного балансу між західною та іншими цивілізаціями. Зазначається, що упродовж останнього сторіччя західна цивілізація поступово втрачала власний демографічний динамізм, водночас інкорпоруючи у свої суспільства зростаючі потоки мігрантів з незахідних цивілізацій. Робиться висновок, що зазначений

процес призведе до поступового зростання ролі в житті західних суспільств антиліберальних та антидемократичних сил і практик.

Ключові слова: ліберальна демократія, демографія, західна цивілізація, міграція, мультикультуралізм, «плавильний казан», «миска салату», глобалістські еліти.

Sergiy Beloshitskiy. The demographic crisis of Western civilization and its consequences for liberal democracy spreading. The author of the article considers possible consequences of the rapid change of the demographic balance between Western civilization and other civilizations for prospects of liberal democracy spreading. He notes that during the last century Western civilization has been gradually losing its own demographic dynamism incorporating increasing flows of migrants from non-western civilizations into its societies. He comes to the conclusion that this process will lead to gradual increase of the role of antiliberal and antidemocratic forces and practices in the life of Western societies.

Keywords: liberal democracy, demography, Western civilization, migration, multiculturalism, «melting pot», «salad bowl», globalist elites.

Ліберальна демократія як вчення та політична практика стала результатом розвитку, в першу чергу, європейської культури, що вкоренилася не лише в Європі, а й у Північній Америці, Австралії та ряді островів Океанії. Решта світових культур в окремі історичні періоди демонстрували інтерес до питань демократії та, меншою мірою, лібералізації, проте у політичній практиці тяжіли до авторитарних або диктаторських політичних режимів.

Можна констатувати, що в сучасному світі наявна певна кореляція між типом культурно-історичних цивілізацій і ступенем прийняття ними нормативних цінностей ліберальної демократії. Ця констатація безпосереднім чином пов'язує питання про перспективи ліберальної демократії в ХХІ ст. із характером демографічних процесів. Посилення демографічного динамізму представниками західної цивілізації, супроводжуване високим

ступенем інкорпорації в її ряди вихідців з інших цивілізаційних просторів, свідчитиме про розширення соціокультурної бази для утвердження ліберальної демократії. Негативні тенденції в зазначених сферах можна розглядати як фактори, що ставлять під сумнів подальші перспективи цього політичного режиму.

Після катастрофічних наслідків війн і епідемій чуми, що спустошили в XIV ст. Західну Європу більш ніж на третину населення, чисельність західного світу трималася на досить стабільному рівні в 180 млн осіб (за загальної чисельності населення планети в межах 450–500 млн осіб) і лише в XVIII ст. почала стрімко зростати [1, с. 574]. Демографічне зростання супроводжувалося географічною експансією – насамперед у райони Південної та Північної Америки.

До початку XVII ст. західна цивілізація (або, як тоді було прийнято називати, «біла раса», «християнський світ») повністю освоїла обидві Америки, внаслідок чого на території приблизно 42,5 млн кв. км утворилася нова в расово-антропологічному сенсі, але близька до європейської в культурно-цивілізаційному відношенні спільнота людей (що складала з Європою єдину цивілізацію – євроамериканський світ). Таким чином, ареал західної цивілізації до середини XIX ст. збільшився приблизно з 7 млн кв. км до 75 млн кв. км за повного домінування на території 60 млн кв. км (площа всієї земної суші – 149 млн кв. км), а кількість її населення становила близько 500 млн осіб (за чисельності всього населення планети близько 1 млрд 265 млн осіб) [2, с. 180].

Більшість аналітиків погоджуються з тим, що до 1925 р. західна цивілізація досягла вершини своєї могутності. Завдяки контролю над глобальною економікою «біла раса», одержавши у своє розпорядження як ресурсну базу близько 80% території планети, зуміла різко підвищити свою демографічну вагу, порівняно з іншими цивілізаціями (расово-етнічними групами). Чисельність населення представників західної цивілізації становила трохи більше 1/3 усього світового населення (при цьому західні уряди управляли близько 48% населення світу) [3, с. 120].

У подальші роки західна цивілізація стабілізує своє домінуюче становище в існуючій світосистемі, однак поступово означилися тенденції демографічного порядку, що змінювали цивілізаційні баланси. Так, до середини ХХ ст. населення західного світу досягло цифри 750 млн осіб (тобто більше однієї четвертої світового населення, що становило 3 млрд осіб), проте вже почалося більш швидке зростання незахідних регіонів світу [2, с. 185 – 186].

Неважко помітити, що динаміка утвердження ліберальної демократії має високий ступінь кореляції з процесами глобальної експансії західної цивілізації, а «злата доба» ліберальної демократії (50–70-ті роки ХХ ст.) припадає на період максимального культивування в західному суспільстві ідей гуманізму й толерантності як базових політичних принципів. Паралельно з цим (після Другої світової війни) були відмічені пік та подальший спад рівня пасіонарності жителів Заходу. Значна частина представників західного світу (особливо європейці) перейшла до захисної риторики в діалозі з представниками інших цивілізацій.

За понад шістьдесят років після Другої світової війни населення Землі збільшилося більш ніж у два рази (до 7 млрд людей), а західний світ, по суті, припинив навіть відтворення вже досягнутого рівня свого населення. У 1950 р. частка його населення впала до 29% від усього населення планети. Надалі ритм цього падіння прискорився: 25% – у 1970 р., 18% – у 2000 р. та близько 15% – у 2010 р., що є меншим за чисельність окремо китайської, індуїстської або ісламської цивілізацій. З 1920 р. до 2000 р. площа прямого контролю західної цивілізації над земною поверхнею скоротилася з 48% до 23% (Західна Європа, Північна Америка, Австралія та Нова Зеландія) [4, с. 459]. Представники західного світу, що раніше чисельно домінували щодо інших цивілізацій, повертаються приблизно до того спільного співвідношення, яке було до XV ст., періоду, коли Захід посідав становище середземноморської провінції. Понад те, виразно означилася тенденція, що не спостерігалася в минулому: західний світ став демографічно зменшуватися

на тлі зростання інших регіонів (у першу чергу Китаю, Індії, країн Латинської Америки, ісламського світу та Африки). Так, порівняно з 1950 р. на початку 2000 р. населення Африки збільшилося в 3,5 рази; Латинської Америки – майже в 3 рази; Азії – в 2,6; Океанії – в 2,3; Північної Америки – в 1,8; у той час як населення Європи – лише в 1,2 рази [5].

Сучасна соціальна наука виявляє джерело розвитку демографічних процесів у протиставленні двох базових суспільних імперативів: біологічного (інстинкту продовження роду) і економіко-соціального (інстинкту соціального виживання). У традиційних суспільствах домінує перший імператив, у нових – другий, а в перехідних суспільствах настає фаза рівноваги обох імперативів [6, с. 474 – 475].

Відповідно до цієї теорії, рано чи пізно всі існуючі цивілізації, будучи інтегрованими в систему глобального торговельного капіталізму, перейдуть до нульового демографічного зростання, і співвідношення їх демографічних потенціалів стабілізується. Як стверджує С. Джордж, «де б не відбувалася різка лібералізація ринків – під примусом чи ні, – скрізь створюється сприятливий ґрунт для збільшення смертності та скорочення народжуваності» [7, с. 120]. Однак важливо зазначити, що в будь-якому разі і в абсолютному, і у відносному обчисленні частка представників західної цивілізації в ХХІ ст. скорочуватиметься.

Згідно з прогнозом ООН, у першій половині ХХІ ст. зростання кількості населення Земної кулі, як і раніше, залишатиметься високим і становитиме в 2050 р. уже 9 млрд осіб. До цього часу список найбільш населених країн планети зміниться таким чином: населення Африки збільшиться, порівняно з теперішнім часом, у 2,3 рази, залишивши позаду за темпами зростання Азію, Латинську Америку та Океанію (у цих регіонах зростання становитиме 1,5 рази). Загалом за сто років (з 1950 р. до 2050 р.) населення Африки збільшиться у 8 разів, а її частка в загальній кількості населення планети за цей період зросте з 8,8% до 19,8%.

Частка Азії у 2050 р. залишиться фактично на сучасному рівні (60,7% у 1998 р. та 59,2% у 2050 р.) за найбільшого абсолютного зростання населення (майже 2 млрд осіб) і вона буде найбільш численним континентом. Європа суттєво поступиться позиціями: за 100 років її частка в загальній кількості населення світу скоротиться в 3 рази (з 21,7% у 1950 р., 12,4% у 1998 р. до 7% у 2050 р.), але, і це головне, скоротиться її абсолютна чисельність (з 729 млн у 1998 р. до 628 млн у 2050 р.). Якщо у 1950 р. кількість населення Європи перевершувала кількість населення Африки більш ніж у 2,5 рази, а Америки – у 1,6 рази, то тепер вона нижча за кожний із цих континентів, але у 2050 р. в Америці вже буде у 2 рази більше жителів, ніж в Європі, а в Африці – у 3 рази більше [8]. Таким чином, згідно з експертними оцінками, частка західного населення знизиться до 2050 р. до однієї десятої світового населення.

Зміна демографічних балансів буде відображатися певним чином на соціально-економічному та військовому потенціалі цивілізацій. Так, очікується, що до 2025 р. частка світового промислового виробництва країн Заходу становитиме близько 30%, хоча у 1928 р. на Захід припадало 84,2% світового промислового виробництва, а до 1992 р. його частка становила до 48,8% [9, с. 395 – 397].

Також досить сумно складається для західної цивілізації ситуація з віковою структурою їх суспільств – у першу чергу за показниками середнього віку та питомій вазі осіб літнього (пенсійного) віку. Так, згідно з даними Британського бюро перепису населення, у 2004 р. більше половини населення світу становили люди молодше 30 років, однак уже в 2050 р. із 9,2 млрд осіб, що населятимуть планету, більше 400 млн осіб (тобто більше, ніж населення США сьогодні) виявляться старшими 80 років. У цілому ж у світі питома вага людей вікової групи 60 років і більше збільшиться до 2050 р. з 10 до 22%, у той час як частка дітей молодше 15 років впаде з 30 до 20%. Середній вік світового населення становитиме 37,8 років.

При цьому дві третини представників старшого покоління припадуть на частку розвинених країн Заходу. За середнім варіантом прогнозу ООН, до середини ХХІ ст. у західних суспільствах дітей буде у два рази менше, ніж старих людей. Середній вік населення становитиме 45,6 років [10].

Водночас у незахідних суспільствах у першій половині ХХІ ст. відсоток молоді буде більшим. Очікується, що до 2020 р. населення віком до 30 років становитиме, відповідно: в Азії – 47%, на Близькому Сході та у Північній Африці – 57%, у зоні на південь від Сахари – 70%. «Молодіжний «виступ», – зазначає Зб. Бжезинський, – буде особливо помітним на Близькому Сході та у Північній Африці, що внаслідок близькості до Євросоюзу буде створювати для нього особливу загрозу» [11, с. 215].

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. означилися потужні антропотокі у напрямку з Півдня на Північ і зі Сходу на Захід (Латинська Америка – США/Канада, Центральна Азія/Африка – Європа) [12, с. 269].

Оцінка реальних масштабів міграційних переміщень украї ускладнена внаслідок значної криміналізації та непрозорості цього процесу для статистичних органів. За оцінками ООН і МОП, лише легальних трудових мігрантів у світі наприкінці 1990-х налічувалося від 120 до 200 млн, порівняно з 75 млн у 1965 р. [13, с. 282], однак обсяги реальної міграції можуть бути в кілька разів більшими.

У сучасному світі міграція, і особливо трудова, набула безпрецедентного соціально-економічного та політичного значення, перетворившись на глобальний феномен, що викликає неоднозначні оцінки в експертів. Однак усе більше уваги фахівці приділяють позаекономічним наслідкам міграції.

Зокрема, надзвичайну стурбованість щодо наслідків міграційної політики висловлює С. Гантінгтон. Він зазначає такі негативні риси цього процесу: 1. Міграція стає самонаростаючим процесом. 2. Нові іммігранти приїждять в основному з незахідних суспільств. 3. Серед мігрантів рівень народжуваності значно вищий, ніж у представників титульних націй. 4. Іммігранти створюють свої земляцькі громади, які не інтегруються в культури, що їх прийняли.

5. У жителів Заходу розвиваються фобії відносно мігрантів.
6. На Заході (і особливо в Європі) з'явилися праворадикальні антиімміграційні партії [3, с. 309 – 313].

Схожі побоювання виказує й Зб. Бжезинський. Його бачення ситуації можна виразити такими тезами: 1. Міграція починає змінювати соціально-культурну структуру Заходу. 2. Спочатку Євросоюз, а потім, можливо, і США будуть змушені відродити практику комплектування збройних сил з-поміж мігрантів-найманців. 3. Найбільш потужні етнічні лобі – єврейське, кубинське, грецьке й вірменське – вже сьогодні реально впливають на зовнішню політику західних країн. 4. Рано чи пізно у всіх західних країнах певна расова або етнічна меншість зможе посісти домінуюче становлення в системі влади [11, с. 219 – 220, 245 – 246]. Торкаючись настільки актуального питання, вчений демонструє невпевненість із приводу чітких прогнозів щодо долі ліберальної демократії нового світу.

Російський суспільствознавець В. Іноземцев зазначає, що ситуація, яка склалася, ставить низку проблем перед розвитком теорії ліберальної демократії в сучасних суспільствах. На його думку, найближчим часом соціологам доведеться приділити особливу увагу переосмисленню методологічних постулатів ліберальної теорії «з метою чіткого розмежування форм реалізації невід'ємного права людей на свободу пересування і вимог бути включеними в рамки певного співтовариства; допущеності в суспільство і належності до нього; отримання громадянства і його практичної реалізації і т. д.» [14, с. XXXV – XXXVI].

Вищезгадані вчені висловлюють занепокоєння не стільки самими міграційними процесами, скільки їх наслідками в соціокультурній і політичній сферах, пов'язаних із небажанням мігрантів освоювати базові цінності приймаючих західних суспільств. Таке явище, яке раніше усіяло обривалося західними державами, з другої половини ХХ ст. стало домінуючою тенденцією у взаєминах суспільств-реципієнтів та мігрантів, що прибули.

Ще на початку ХХ ст. уряди західних країн намагалися всіляко обмежувати імміграційні потоки, які

могли б істотно порушити традиційний для їхніх суспільств расово-етнічний і, відповідно, культурно-цивілізаційний баланс. Вважалося, що «головним завданням американського суспільства є боротьба за те, щоб новоприблі маси людей відносно легко та швидко адаптувалися як до умов політичної системи Сполучених Штатів (тобто ліберальної демократії), так і приймали як базові цінності свого життя ту систему норм, цінностей, установок, моделей поведінки, образу та стилю життя, які є характерними для англосаксонського ядра американської нації». Процес політичної та культурної соціалізації мігрантів дістав назву «плавильний казан» і передбачав, що «переплавлення» є принциповою умовою інтеграції їх як членів суспільства і громадян.

Однак після Першої та особливо Другої світових війн ситуація радикально змінилася. І Європа, і Північна Америка розчинили двері для масової міграції представників колишніх західних колоній, що експортували дешеву робочу силу та заповнювали ті економічні ніші, яких уникали представники корінного населення (хімічна промисловість, комунальне господарство, сільське господарство, сфера обслуговування тощо). Цей фактор, поряд з іншими, забезпечив швидке економічне зростання США та економічне відродження Західної Європи у післявоєнний період. Однак така політика принесла в жертву процес асиміляції прибулих мігрантів. Різке зростання кількості переселенців, що представляли інші культурно-цивілізаційні типи, утворювало в країнах перебування більш-менш компактні соціокультурні анклавів. Мешканці анклавів почали організовано заповнювати певні ніші в системі поділу праці, витісняючи з них членів інших анклавів і корінних жителів. Так, наприклад, «у Нью-Йорку корейські продавці овочів відкривають один магазинчик за іншим, індійці встановлюють нові газетні кіоски, пакистанці – невеликі аптеки, а усе більше вихідців із Бангладеш працюють офіціантами» [15, с. 283]. Асиміляційні процеси сповільнилися, та позначилися «міжкультурні напруження, що підсилювалися об'єктивно

існуючою економічною й соціальною нерівністю «місцевого» та «прийшлого» населення» [16, с. 376 – 377].

Запрошуючи дешеву робочу силу у часи буму 50–70-х років, західноєвропейці сприяли створенню значних анклавів африканського, азійського, мусульманського населення, а північноамериканці до переліченого ряду можуть додати різношерстні латиноамериканські поселення, причому, як зазначив П. Б'юкенен, ці нації зовсім не «плавляться і не перетворюються» [17, с. 13]. Таку обставину визнають, практично, всі провідні суспільствознавці. Е. Тоффлер зауважує, що в сучасному світі «всюди посилюється опір «тигельному» процесу. Расові, етнічні та релігійні групи відстоюють своє право на існування і надалі гордо зберігають свою самобутність» [18, с. 299].

Дійсно, останніми десятиліттями практично всі провідні західні країни перейшли до асиміляційно-імміграційної моделі, яка одержала назву «миска салату», або «мультикультуралізм». Така модель передбачає майже повну і повсюдну відмову від політики асиміляції (принаймні від її явних форм). Замість формування «великої нації» відбувається процес ствердження «множинних» лояльностей; «сакралізації «різноманітності» – походження, культур, рас» [19, с. 131]. Ф. Фукуяма підкреслює, що всі розвинені країни приречені розвиватися у бік створення мультикультурного суспільства. Однак, зазначає він, «населення розвинених країн, прихильне своїм історичним цінностям, важко сприймає ідею створення такого суспільства». У ситуації, що складається, вважає вчений, західне суспільство повинне звикнутись із цією тенденцією, європейцям доведеться навчитися миритися з низкою «огидних» проявів мультикультуралізму американського зразка [20].

Практика мультикультуралізму змушує переосмислювати традиційне нормативне розуміння принципів ліберальної демократії. Понад двісті років кредом західного суспільства була віра в те, що права особистості, окремого індивідуума безумовно важливіші за права груп, побудованих на етнічних, релігійних або інших основах.

Однак мультикультурні суспільства ігнорують цю вимогу, внаслідок чого, зауважує А. Уткін, «консенсус стосовно ліберальної демократії слабшає», а Захід готує собі долю Радянського Союзу, що розпався після демонтажу загальнонаціональної ідеології [21, с. 516]. Багато американських політиків та ідеологів, зазначає В. Согрін, поспішили подати теорію мультикультурності як новий прояв справжнього плюралізму і демократизму американського суспільства. «Таке твердження приховувало ту дуже важливу обставину, що ця теорія мультикультурності відобразила радикальний протест проти домінування культури білих і містила у собі вірус та загрозу дезінтеграції американського суспільства по расово-етнічних лініях» [22].

У свою чергу, С. Гантінгтон констатує, що легалізація мультикультуралізму призвела до перетворення суспільств на арену співіснування декількох етносів-антиподів, а спроби демократичних держав згладити протиріччя, проводячи курс на «позитивну дискримінацію» з квотами, встановленими для чорної меншості та у подальшому для іспаномовної меншості, для того, щоб добитися особливого поводження та специфічних вигід, «парадоксальним чином знову узаконили поняття етносу, раси, саме те, що ці закони прагнули усунути» [23].

На відміну від С. Гантінгтона, низка аналітиків, що визнають існування загрози для ліберальної демократії з боку міграції, що небажаючає асимілюватися, демонструють абсолютну розгубленість у сфері вироблення конструктивних політичних пропозицій. Так, американський політолог А. Бейхман стверджує, що сучасний світ породив емігрантів нового типу, які сповнені рішучості зруйнувати до основи чотири демократичні держави – Америку, Британію, Канаду та Іспанію, що представляють західну цивілізацію. Продовження такої міграційної політики, впевнений учений, призведе до демонтажу демократичного режиму «знизу», а введення примусової соціалізації громадян означатиме переродження демократії «зверху» [24].

Таким чином, виявивши не лише несприятливі демографічні тенденції, що загрожують західному світу, а й

цілу низку негативних наслідків для західної цивілізації з боку міграційних потоків, справедливо задатися питанням: «Які сили на Заході і через які мотиви зацікавлені в продовженні процесів, настільки руйнівних для базових цінностей західного світу – батьківщини ліберальної демократії?».

Очевидно, що в першу чергу експерти називають економічні причини і констатують, що в трудовій міграції зацікавлені суб'єкти економічної діяльності та держави, що підтримують зусилля підприємців. Однак у цьому процесі наявна і значна політична компонента, яка обговорюється в набагато менших обсягах. При цьому у більшості експертів не викликає сумніву той факт, що самі по собі міграційні процеси в сучасному глобалізованому світі мають лише мінімальною мірою спонтанний характер, а в основному є сферою геополітичного, гео економічного та геокультурного управління [6, с. 476]. Висловлюються думки про те, що таке управління потребує вдосконалення [25]. Однак питання про персоніфікацію суб'єктів управління глобальними міграційними потоками залишається одним із найменш розроблених і висвітлених сучасною суспільною наукою.

Низка дослідників вважає, що імміграцію підтримують ті політичні сили, які за її рахунок розширюють свій політичний вплив. Наприклад, російський соціолог В. Штепа наполягає на тому, що представники лівих політичних сил активно підхльостували імміграцію із країн третього світу на Захід, ставлячи перед собою такі завдання: 1. Одержання прив'язаного до них електорату, людей, які приречені голосувати за трудові або соціал-демократичні партії. 2. Нав'язування корінному населенню комплексу провини перед мігрантами. 3. Поступова трансформація світу в одну велику державу, що відповідає марксистській інтернаціоналістській ідеології [26, с. 113].

На думку Б. Кагарлицького, у посиленні міграційних процесів зацікавлені саме не ліві, а їх ідеологічні опоненти – неоліберали. Він стверджує, що заохочення міграції явно стало частиною загальної неоліберальної стратегії, спря-

мованої на підрив робітничого руху та зміну співвідношення сил у суспільстві. Класове протистояння мало замінитися етнічними конфліктами, які (на відміну від протиборства праці та капіталу) не мають вирішення. Солідарність трудящих повинна була замінитися роз'єднаністю знедолених «множин» [27, с. 85].

П. Б'юкенен звинувачує в підхльостуванні міграції Демократичну партію США, яка, на його думку, розглядає мігрантів як свою електоральну базу [17, с. 192]. Врешті-решт, перемоги на президентських виборах Б. Клінтона і Б. Обами стали можливими внаслідок радикальної зміни етнічного складу країни.

Останнім часом стало модним підозрювати в нагнітанні міграційних пристрастей консервативні та праворадикальні сили, котрим на тлі міжцивілізаційних протистоянь вдається мобілізувати під свої прапори патріотичний електорат. Європа вже зіптовхнулася з реакційними антиімміграційними рухами, такими як Національний Фронт у Франції, блок «Влаамс» і партія «Фламандський інтерес» у Бельгії, «Ліга Ломбарда» і Національний альянс в Італії, Партія Свободи в Австрії, Національний фронт Валлонії, партія «Лист» у Нідерландах, Народна партія Данії, Народна партія Швейцарії, норвезька Партія прогресу, Демократична партія Швеції, партія «Атака» у Болгарії, «Партія незалежності Великобританії», партія «Велика Румунія» та ін. [28].

Однак, погоджуючись із тим, що низка політичних сил на тактичному рівні може отримати певні зиски від міграційних процесів, важко погодитися з тим, що саме ці сили є локомотивами процесу глобального переселення народів. Наявність певної зацікавленості в міграційних процесах з боку практично всього спектра політичних сил (лівих, ліберальних, демократичних, консервативних і ультраправих) швидше свідчить про те, що суб'єкти глобального управління міграційними процесами перебувають над політичними системами суспільств. І в цьому разі варто з великою увагою поставитися до теорії російського соціолога О. Зінов'єва, який пояснює такий феномен активністю глобального надсуспільства.

На його думку, на Заході штучно нагнітаються пристрасті з приводу демографічної кризи євроатлантичної цивілізації та наводнення західного світу представниками інших культур. Насправді ж міграційні потоки цілеспрямовано вливаються в західні суспільства для виконання стратегічних задумів правлячої глобалістської еліти [29]. Рухаючись шляхом «скорочення відсотка западняків у масі населення та розбавлення їх незападняками», глобалістська еліта здійснює навмисне і планомірне руйнування західних національних держав... Кінцева мета подібних зусиль – перетворення сучасних держав на «атомізовану різноплемінну масу населення», якою можна буде керувати в інтересах глобального надсуспільства [30, с. 259 – 260].

Слід зауважити, що запропонована теорія найбільш повно та послідовно пояснює вищеперелічені факти та тенденції демографічно-міграційних процесів сучасного світу. Проте, якщо дотримуватися логіки О. Зінов'єва, доведеться констатувати, що Захід іде шляхом цілеспрямованого демонтажу класичної ліберально-демократичної моделі як форми суспільного устрою національної держави. Гіпотетично можна припустити, що кінцевою метою цього проекту може стати становлення певної глобальної державності з єдиним громадянським суспільством та ліберально-демократичним режимом (теорія якого так і не розроблена), однак в умовах збереження складної ієрархічної структури людства та обмеженості ресурсної бази Земної кулі скоріше можна стверджувати, що демонтаж національних ліберальних демократій повинен закінчитися встановленням глобального авторитарного режиму (за змістом) з формальними елементами ліберально-демократичних інститутів і фразеології.

Вищевикладені факти дозволяють зробити такі висновки та припущення:

– Останніми десятиліттями демографи відзначають падіння динаміки відтворення представників західної цивілізації. На тлі кризи західного світу виявився значний демографічний підйом інших регіонів (у першу чергу Китаю, Індії, країн Латинської Америки, ісламського світу та Африки).

– Практично всі провідні країни Заходу перейшли до політики мультикультуралістичної моделі міграції, що передбачає майже повну та повсюдну відмову від політики асиміляції (принаймні від її явних форм). Депопуляція представників західного світу та розбавлення їх населення вихідцями з інших цивілізаційних світів в умовах мультикультуралізму, що утвердився, поступово приведе західні країни до радикальної зміни національного складу.

– Носії євроатлантичної політичної ідентичності в ХХІ ст. поступово будуть втрачати свої електоральні позиції та, як результат, будуть змушені для збереження влади у своїх руках зменшити роль ліберально-демократичних політичних інститутів. Відповідно, в житті західних суспільств буде зростати роль антиліберальних та антидемократичних сил і практик.

1. Уткин А. И. Вызов Запада и ответ России / А. И. Уткин. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 608 с.

2. Галецкий В. Ф. Демографические проблемы глобализации / В. Ф. Галецкий // Население и глобализация / [Н. М. Римашевская, В. Ф. Галецкий, А. А. Овсянников и др.]. – 2-е изд. – М. : Наука, 2004. – С. 173–227.

3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с.

4. Валянский С. Понять Россию умом / С. Валянский, Д. Калужный. – М. : Изд-во Эксмо, 2002. – 544 с.

5. Hir Pierre Le. Moins feconde, vivant plus longtemps, l'humanité vieillit / Pierre Le Hir // Le Monde. – 2005. – 22 juillet.

6. Переслегин С. Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / С. Б. Переслегин. – М. : АСТ; СПб. : Terra Fantastica, 2006. – 619 с.

7. Джордж С. Доклад Лугано о сохранении капитализма в ХХІ веке / С. Джордж ; пер. с англ. Д. Жутаева. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2005. – 304 с.

8. Ehrman Richard. Democracy's forces can't beat demography's power / Richard Ehrman // The Times. – 2009. – 3 July.

9. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы / С. Л. Удовик – М. : «Рефл-бук»; К. : «Ваклер», 2002. – 480 с.

10. Vidal John. 2050: a fuller world, and an older one / John Vidal // *The Guardian*. – 2004. – 24 March.

11. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Зб. Бжезинский ; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 288 с.

12. Переслегин С. Новые карты будущего, или Анти-Рэнд / С. Переслегин. – М. : АСТ; АСТ МОСКВА; СПб. : Terra Fantastica, 2009. – 701 с.

13. Тюрюканова Е. В. Миграция и глобализация / Е. В. Тюрюканова // *Население и глобализация* / [Н. М. Римашевская, В. Ф. Галецкий, А. А. Овсянников и др.]. – 2-е изд. – М. : Наука, 2004. – С. 278–295.

14. Иноземцев В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. – М. : ЗАО Изд-во «Экономика», 2003. – XL + 776 с.

15. Бхагвати Дж. В защиту глобализации / Дж. Бхагвати ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Ладомир, 2005. – 448 с.

16. Валянский С. И. Третий путь цивилизации, или Спасет ли Россия мир? / С. И. Валянский, Д. В. Калюжный. – М. : Изд-во Эксмо, 2002. – 480 с.

17. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 444 с.

18. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – М. : ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 669 с.

19. Тодд Э. После империи. Рах Americana – начало конца / Э. Тодд ; пер. с фр. Е. Н. Корендясова. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 240 с.

20. Fukuyama Francis. Paris–Washington: une trajectoire commune / Francis Fukuyama // *Le Figaro*. – 2003. – 4 décembre.

21. Уткин А. И. Единственная сверхдержава / А. И. Уткин. – М. : Алгоритм, 2003. – 576 с.

22. Согрин В. В. США в XX веке. Тенденции и итоги общественно-исторического развития [Электронный ресурс] / В. В. Согрин // «США и Канада: экономика, политика, культура». – 1999. – № 9. – Режим доступа: <http://iskran.iip.net/russ/index-ru.html>, вільний. – Загол. з екрана.

23. Лакруа Алексис. Хантингтон: «Столкновение многокультурности» [Электронный ресурс] / Алексис Лакруа // *Le Figaro*. – 2005. – 19 янв. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/216440.html>, вільний. – Загол. з екрана.

24. Бейхман Арнольд. Иммиграция – старая и новая [Электронный ресурс] / Арнольд Бейхман // *The Washington Times*. – 2006. – 25 авг. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/229554.html>, вільний. – Загл. з екрана.

25. Editorial. Xenophobia in hardcover // The International Herald Tribune. – 2006. – 4 September.

26. Штепа В. RUтопия / В. Штепа. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2004. – 384 с.

27. Кагарлицкий Б. Ю. Политология революции / Б. Ю. Кагарлицкий. – М. : Алгоритм, 2007. – 576 с.

28. Kiss Yudit. Xenophobes, not workers, are uniting across Europe / Yudit Kiss // The Guardian. – 2007. – 30 January.

29. Зиновьев Александр. Идеологическая глобализация. Американцы претендуют на роль правителей человечества / Александр Зиновьев // Независимая газ. – 2002. – 26 февраля.

30. Зиновьев А. А. Русская трагедия. Гибель утопии / А. А. Зиновьев. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 512 с.